

SZÉP SZÓ

Az almanach újjászületése

Szépirodalmi és kritikai folyóiratot indított a Cserépfalvi-kiadó 1936-ban, Hatvany Bertalan mecénás támogatásával, amelynek a Szép Szó címet adták, szerkesztője pedig József Attila és Ignó Pál volt. József Attila publicisztikai és költői törekvése a folyóirat hátsóháján is a marxista világnézet és a szilárd alapon álló művészet terjesztésére irányult. A lap köré olyan költők és írók csoportosultak, akik elítélték a fasizmus, sovinizmus, fajelmélet megnyilvánulásait, bár baloldali magatartásuk nem volt kikristályosodott, egyértelmű, hiszen a népiesek balszárnyát is távartották maguktól, mozgalmuk pozitívumait is elvetve. Mindemellett József Attila irányítása alatt a folyóirat nagy szolgálatot teljesített a haladás és humanizmus szolgálatában.

A Szép Szó napjainkban a Népszava, hazánk második legnagyobb példányszámú napilapjának szombati melléklete, amely nemcsak a folyóirat címét örökölte, hanem József Attila szándékait is: a folyóirat köré tömöríteni a kor jelentős irodalmárait, érvényesíteni a legmesszebbmenő marxista-leninista eszmei egységet, szoros kapcsolatba lépni a néppel, hiszen küldetésének mind a folyóirat, mind a Népszava kulturális melléklete csakis így tudhat eleget tenni. Különösen vonatkozik ez a napilapra, amely jellegénél fogva is (a szervezett dolgozók, a munkások újságja) ilyen kifejezett tevékenységre predesztinált. A Táncsics Könyvkiadó immár harmadik esztendeje válogatást, antológiát állít össze és ad ki az előző év terméséből, amely az esztendő legjobb novelláit, verseit, esszéit, írójegyzeteit és tanulmányait tartalmazza.

Az idejű könyvhétre jelent meg a harmadik Szép Szó antológia, Szalontay Mihály válogatásában és szerkesztésében, 422 oldalon, tizenegyezer példányban, tizenhét illusztrációval.

A Szép Szó antológia egy dologban tehát, mégpedig a széleskörű műfaji változatosságban és a szerzők nagy számában, elüt a könyvheti antológiáktól, nem csupán versekből, vagy színművekből, vagy novellákból álló válogatásokat foglal össze. Van ebben novella, vers, jegyzet és tanulmány, mint a régi kalendáriumban, sőt még azokhoz hasonlóan számos ismeretterjesztő írással is bővíti az olvasók tájékozottságát. Minthogy azonban a naptári, csillagászati és statisztikai rész hiányzik belőle, a kiadványt

jellegénél fogva kalendárium helyett sokkal inkább almanachnak neveznem, amely nemcsak tagad horizontu, hanem népszerűbb kiadvány is. Ugyan könyv ez, amelyet nemcsak a beavatottak, hanem a kezdő olvasók is érdeklődéssel forgathatnak, az irások többsége népszerűbb hangvételű, talán csak egye-egy Király Istvannak a debreceni irodalmi napokon elhangzott vitaindító beszédéből vett részlet számolt érthetően kvalifikált, műértő közönséggel. A múlt század végén és századunk elején nagy népszerűségnek örvendtek az almanachok, különösen a Singer és Wolfner kiadásában megjelent Mikszáth Almanach, amely arról kapta nevét, hogy előszavát évről-évre sok eredetiséggel és humorral a Nagy Palóc írta. Csak örvendezni lehet az almanach újjáéledésének, az úgy rendezett kötetnek, hogy abban különböző igényű olvasók találhatják meg, ami őket érdekli, s olvasása nem feltételez meghatározott sorrendet, szemlgetni lehet belőle.

A szerkesztő, aki Illés Endre hetvenedik születésnapja alkalmából írt tanulmányával szerepel is a kötetben, az almanach (hadd nevezzem így!) sajátos rendezéséről is gondoskodott. Huszonhét idősebb és fiatalabb író szerepel elbeszéléssel, az első, Emlékek című részében; az Örökség címet viselő, második részben harmincegy költő mutatkozik be verseivel; Sugárhatás címet viselnek az írójegyzetek, a negyedik rész pedig Kritika és tudomány címen a tanulmányokat tartalmazza.

Általános értékelésnél figyelembe kell venni azt az átlagos színvonalat, amely mindnégy résznek sajátja, bár azt is szükséges hangsúlyoznunk, hogy az egyes részek között észrevehető értékbeli különbség figyelhető meg, elsősorban a költészeti anyag hátrányára. De a prózai írásoknál is megfigyelhetők különbségek: stílusban és tartalmilag az írójegyzetek és a tanulmányok emelkednek ki, az elbeszélések színvonala esztetikailag ugyan töretlen, viszont eléggé ellentétes tartalmakat nyújtanak. Az almanachban olvasható novellákra, elbeszélésekre tökéletesen vonatkozik Darvas Józsefnek, a szocialista brigádvezetők országos tanácskozásán elhangzott felhívásából a következő citátum: „Amellett, hogy irodalmunk, művészetünk egészében véve nagyon jól és egészségesen fejlődik, egy komoly torzulás az én – és nemcsak én, hanem nagyon sokan – érezzük ennek a fejlődésnek. Azt tudnillik, hogy a dolgozó nép a munkásosztály, a paraszt, a dolgozó ember egyre inkább kiszorul a mi legújabb alkotásainkból. És ez nem jó dolog.” Szerencsére az irások többsége szoros kapcsolatot tart fenn az élettel, nemhogy nem

periférikus, hanem eszemeileg is megalapozott, kifejező.

Terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség valamennyi írásra kitérni, így csak néhány megjegyzés engedtessek meg, kiváltképpen a szemléltetés kedvéért. A legjobban tetszett Kolozsvári Grandpierre Emil Maradványaija, ez a kövérevedett, maradandó értékű (és talán érvényességű!) társadalmi kritika, s ugyancsak szatirikus hangvétele teszi érdekessé a Házunk fia című novellát, Csurka István írását. A jobb irások közé sorolom Csák Gyula, F. Rácz Kálmán, Hallama Erzsébet, Mocsár Gábor, Molnár Géza, Rákossy Gergely, Thiery Árpád és Tuli József elbeszélését, érdekes kísérlet Csalog Zsolt írása. Sajátmaga átlagát nyújtja Bertha Bulcsu, Cseres Tibor, Földeák János, Galambos Lajos, Illés Endre, László Anna, Raffai Sarolta, Sánta Ferenc, Siklós János, Szeberényi Lehel és Urbán Ernő. Kiagyaltnak hat, lombokban születettnek Bárany Tamás, Déry Tibor és Kalász Márton írása, Gerő Jánosnak is jobban tetszett írójegyzete, mint elbeszélése.

A költemények közül néhányra az előbbi megállapítások ellenére szívesen emlékezem. Szép vers Jékely Zoltán Részvét-nyilvánítás –, a megyénkbeli Jabbágy Károly Az a vajsárga, két kipufogós –, a Kónya Lajos mitosz-a, Ladányi Mihály Nézem az utódokat című költeménye, de legtartósabban talán Sipós Gyula és Soós Zoltán két rövid című verse, a Zavar, illetve a Summa ragad meg közéleti hangvételével.

A jegyzetek és tanulmányok írói szinte kivétel nélkül megérdemelnék, hogy ide kerüljön nevük. Kritikáik, tanulmányaik, emlékezéseik, s mindennemű írásaik érdeklődést felkeltő, érdekesen tálat, tanító művek, ami néha nagy szó a kíméletlenül megszabott terjedelmek mellett. A nevek helyett álljon itt néhány idézet, utalva a szerzők megválasztására és a témákban rejlő érdekességekre.

„Még egy adat: Közgazdasági tanulmány igen-igen óvatos becslése szerint a borralaló évi összegének alsó határa 3 milliárd forintba tehető. Nagy pénz ez, de a valószínű összeg kétségkívül több ennél, az évi összes családi pótlékok költségvetési tételének talán a kétszeresét is eléri. És túlhaladja az összes nyilvántartott maszekok közgazdaságilag becsült, összes jövedelmet...” – írja Fekete Gyula Egy falat forró kása című, a borralalóról elmélkedő jegyzetében.

Más okból érdekes Kassák Lajos Szénaboglya címen írt önvallomása, amelyből a nőkhöz kapcsolódó viszonyáról néhány idézet: „A művész minden társadalmi bűnét művészetéért követi el, minden erénye művészetében nyer formát és társadalmi értéket jelentő kifejeződést. Ehhez a kiteljesedéshez szükség van a nő segítségére, áldozatos társulására... Végző igazság: a művész lehetőleg ne nőssüljön, a nő lehetőleg ne

kösse művészhez a sorsát." Végezetül: „Azt merném hinni, életem végéig nem esem ki a nők »kegyeiből«, alkotó tevékenységemből nem maradt ki a szigorú szerkesztői törekvés és a kielégíthetetlen kaland-vágy. S én ezt a két ellentétes, de egymást tápláló kiegészítő végletet tartom a művész legjellemzőbb alkotási és képességbeli vonásainak.”

Koroda Miklós Bod Péter „leksikonjából” idézi a 226 év előtti ígét: „Az aszszonyoknak egyenlő Méltóságok és Jusuk vagyon a Férfiakkal, ha nem nagyobb.” Vagy a bor definíciója: „A bor jelenti egyrészt az igaz tudományt, mely ugyancsak megvidámítja a Leányokat, másrészt a hamisságot, mely megrésze-gíti a babonás embereket.”

Természetesen ezek csak kuriózumok, a jegyzeteket és tanulmányokat nem extrémításuk, sokkal inkább munkáscentrikus, időszerű és időtálló voltak kapcsolja össze.

Mindent egybevetve: a Szép Szó almanach egyszerű kiadvány, bizonyosra vehető; megjelenési példányszáma aligha elégíti ki a várható érdeklődést. (Táncsics Kiadó, 1973.)

Lakos György

Körkép '73

Szép hagyománya könyvkiadásunknak, hogy az ünnepi könyvhét alkalmából minden évben megjelenteti a Szép versek és a Körkép című antológiát, mintegy ízelítőt adva költészetünk és novella irodalmunk legutóbbi időszakában született alkotásainak javából. Mégis vegyes érzelmekkel teszem le, és ajánlom az olvasónak a Körkép 73-as kötetét. Az alcím 22 magyar elbeszélést ígér. Az antológiában 22 kiváló írónk szerepel egy elbeszéléssel, ennek ellenére bizonyos hiányérzetem van. Nem azért, mert nem jók ezek az elbeszélések – a maga nemében mind kiváló alkotás, hiányérzetemnek az az oka, hogy alig van az elbeszélések közt igazán mainak mondható, olyan mű, amely napjaink problémáira reagál, melyben napjaink figurái elevenednek meg.

Tudom, abba a kifejezésbe, hogy „mai magyar elbeszélés” sokminden belefér, azt is tudom, hogy egy novellás kötet alcíme miatt fölösleges lenne ennyit problémáznai, csakhogy most nemcsak ennyiről van szó. Mert igaz, hogy Déry Tibor írása („A napok hordalékai”), Illés Endre: „Író és modell” című történetei, Illyés Gyula visszaemlékezései („Gyermekkorom lángjai”) és Lengyel József „Antkriton”-ja mindig aktuális és ma is hozzánk szóló olvasmány, de a bennük megjelenített „örök emberi” mondanivaló nem, vagy csak igen áttételesen reagál napjaink magyar valóságának problémáira.

Megkérdeshetnénk azt is, hogy hol vannak a fiatal novellisták. Mindössze kettővel találkozunk az antológiában (Simonffy András és Vámos Miklós). Bár tudvalévő, hogy a Körkép nem a fiatal írók antológiája, mégis föltehető a kérdés, hogy helyes-e ez az arány. Kétféle

hiányérzetet is támaszt tehát a Körkép 73-as kötete: az egyik napjaink magyar valóságának a másik fiatal íróink mellőzésével kapcsolatos. Nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy az elbeszélések többsége bárhol megjelenhetett volna; s amikor egy-egy írásban fölcsilan az aktualitás izgalmas varázsa, az ismerős problémák láttán érzett öröm hajlamossá tesz arra, hogy elnézőbbek legyünk a novella kisebb-nagyobb hiányosságaival szemben. (Simonffy András: „Az igazi lecsó” című elbeszélésében a fiatalok beilleszkedési problémáinak és érvényesülési nehézségeinek tulzott kiélézése, önirónikus ábrázolása láttán; vagy az egyébként rendkívül izgalmas és aktuális Galgóczi kisregény a „Pókháló” esetében, amikor a történet maisága, plasztikus ábrázolása még az egyes figurák jellemzésének elnagyoltságát is feledteti.)

Kolozsvári Grandpierre Emilről eddig is tudtuk, hogy remek elbeszélő. „Egy szereplő a múltból” című története minden bizonnyal készülő önéletrajzi regényének részlete; kellemes olvasmány, – csak azt nem tudni, hogy miért épp e kötetben kellett helyet kapnia. S van még néhány elbeszélés, melyről ugyanez mondható el. Mindez nem von le semmit sem a novellák egyedi értékéből, csupán szerkesztési problémát jelez. Persze nagyon nehéz dolog antológiát szerkeszteni, az ezerféle igénynek és elvárásnak szinte lehetetlen megfelelni. A Körkép 73-as kötete és előző éveken megjelent kötetei azt a szerkesztői koncepciót jelzik, hogy a szó szoros értelmében körképet kívánnak adni novella-termésünkből, ízelítőt minden irányzatból, megkísérlik érzékelteni irodalmunk sokrétűségét. Ez – mint fő célkitűzés – helyes, csupán az arányokra kellene jobban vigyázni. Főleges mástól elvenni a helyet regényrészlettel, vagy külön kötetben már megjelent kisregénnyel. Komolyabban kellene venni azt, hogy mai magyar elbeszélések kerüljenek be az antológiába és ne csak ma élő magyar írók elbeszélései, – mert a kettő nem ugyanaz.

A Körkép antológia az ünnepi könyvhét kiadványa. A könyvhéten az irodalom kilép a könyvtárakból és a könyvesboltokból az utcákra, pavilonokba, formálisan isközelebb kerül az olvasóhoz. A könyv ünnepének fő célja is az, hogy új olvasókat toborozzon, segítsen olvasóvá nevelni a tömegeket, bővítsé az irodalom-szerető, irodalomértő, emberek körét. Különösen jogos ilyenkor a könyvheti kiadványokkal kapcsolatban az az igény, hogy mai irodalmunk fokozottabban törekedjék mindennapi életünk bemutatására, hogy az „itt és most” érvényes valóságot tárja az olvasók elé. Nem bővelkedünk manapság novella antológiában, talán ezért is olyan sok az egy-egy antológiával kapcsolatos igény. Több antológiára lenne szükség, akkor könnyebb lenne a differenciáltabb válogatás, szerkesztés. Hiányosságai ellenére is hasznos, érdekes és értékes olvasmány a Körkép 73, bárcsak több lenne az ilyen elbeszéléskötetből. (Magvető Kiadó 1973)

Szalánczay György

A Szép versek antológia megjelenése hagyományos eseménye irodalmi életünknek, de leginkább a könyvkereskedelemnek (a költészet napján féláron árusítják). Meglepetést senki számára nem okoz: a költők jóelőre tudják mit közölnék tőlük, a verset kedvelő olvasó pedig már régen olvasta a kötet verseit folyóiratokban, napilapokban, kötetekben. Nem újdonság, legjobb esetben is a kiválogatott versek – 69 költőtől 248 alkotás – másodközlési fóruma.

Mégis: kell a Szép versek, jó, hogy van. Jelentős ízlésformáló, irodalom- és költészetpropagáló funkciója van.

Nagy hátránya, hogy szükségszerűen válogatás, tehát hiányos, nem fér el benne minden valóban jelentős vers. Következésképpen a kötetben való szereplés nem jelent kiemelt minősítést. Az antológia címe esztétikai értékelést asszociál, pedig a „szép” itt nem esztétikai kategória.

Az igényes olvasó sokféle kérdésre kívánhatna választ a kötettől, de valószínű, hogy kielégítetlenül marad, hiszen valójában sem egy-egy költőegység, sem pedig a magyar költészet fejlődésrajzát nem mutatja, mutathatja be ez a válogatás, sem nem tükröz valamilyen – határozottan – felismerhető irodalompolitikai vagy esztétikai szemlélet.

Mégis: kell a Szép versek, jó hogy van. Tájékoztató – bár nem teljes – szerepe van; és jónéhány verse maradandó élményt jelent a versszeretőknek, a verset értőknek.

A versek olvasása közben kétségtelesen erősödik meggyőződésünk: a költők, a költészet továbbra is vállalja az emberi, társadalmi felelősségben való részét. Az elemzés és a teljes felsorolás helyett itt csak utalhatunk az alkotókra, a művekre: **Benjámin: Két megálló között, Buda: Tanya-hazám, Fodor József: Megélt évek, megélt történelem, Garai: Magyarul, Kónya: Hűség, Simon István: Virasztás és Györe, Papp Lajos, Simon Lajos, Ladányi egy-egy verse.**

Észrevehető, hogy az aktuális évfordulók nem maradtak hatástalanok a szerkesztő válogatására: **Demény, Fodor József, Juhász, Nagy László, Cs. Nagy István, Petőfi; Héra, Simon István, Simon Lajos, Tamás és Tornai Dózsa; Juhász és Csorba Janus Pannonius emlékének áldoztak egy-egy verset. Ezekon kívül feltűnik még, hogy gyakoriak azok a versek, melyeket költő vagy író társnak ajánlanak, vagy azok alakját idézik fel (Devecseri, Veres Péter, Babits, Karinthy, Kosztolányi, Vörösmarty, József Attila, Radnóti, Arany János, Móricz Zsigmond.)**

A kötet verseinek színvonala természetesen nem egyenletes, de most a kimagaslókat, a legékesebben csillogókat érdemes kiemelniük:

írások nagy részéből. Egy nagyobb antológia esetében, néhány szenvedélyes írás mellett ez aligha merülne fel kifogásként, így azonban feltűnő sajátosság-gá válik.

4. A mai, természetszerűleg korszerűsége törekvő szovjet irodalomra sem marad hatástalan a klasszikus hagyomány: az emberábrázolás melegsége, mélysége még a kötet legelvontabb, groteszk-szerű elbeszélésére -V. Akszjonov: „A randevú”- is jellemző. Szerintem a kötet egészének ez a sajátosság a legnagyobb pozitívuma, sőt ez képezi -ha kicsit erőszakolt is ennek kimondása- az elbeszélések közötti laza összekötő kapcsot.

5. Legjobban egyébként az abház nemzetiségű Fazil Iszkander: „Csik egy napja” című elbeszélése teszett. Az író a pszichológiai realizmus eszközeivel ábrázolja egy gyermekcsapat erdei kirándulását a „fővezér” Csik gondolatainak tükrében. Egy látszatra teljesen eseménytelen nap a különböző alkatú és jellemű gyermekek számára élményekkel, felfedezésekkel teli „emberformáló” emlékké válik Iszkander tolla nyomán. Élvezetes, szép írás.

A fenti kétszer öt pontban megfogalmazott megállapítások végeredményeként azt mondhatjuk, hogy elolvasni feltétlenül érdemes a szovjet írók új elbeszéléseit, de ebben a sorozatban volt már nem egy, sőt több élményt nyújtó, művészileg izgalmasabb válogatás is. (Európa Könyvkiadó, 1973)

Csongrády Béla

Írószemmel

Negyedik alkalommal jelenik meg – Nemes György szerkesztésében – ez, az előző naptári év legjobb riportjait prezentáló kötet. Az elsőt (Életünk tükrében) lelkes méltatás, a későbbiek már bizonyos fanyalgás fogadta. De végül is csatát nyert a szerkesztő, mert ezt (és a következőt is) vártuk, várjuk. A fanyalgás oka nem is annyira a riportok minősége volt, mint inkább maga a műfaj. Az irodalom mostohagyerekeként számított. Pedig – ez a kötet is bizonyítja – igen nagy szükség van erre a műfajra. Erénye: a mozgékony, nyitottság, az, hogy hic et nunc **azonnal** reagál és mozgósít, tehát az a közéletiség, amire irodalmi műfajok éppen az esztétikumhoz elengedhetetlenül szükséges horátiusi érlelődés „9 év” miatt, nem alkalmasak. A jó riport nem csupán tájékoztat, noha elsőrendű feladata az. A magyar irodalom fő vonala mindig is kötelességének érezte, hogy népünk sors és létkérdéseivel foglalkozzon. Sokszor jelentette a nemzet lelkiismeretét, nem egyszer az irodalom volt az első fórum, ahol közéletünk kérdéseit felelősen felvetették. (Elég, ha csak Szkhárosira, Bornemisz-szára, Zrinyire utalunk itt.) Ez a funkció

később – éppen közéletünk fejlődésével – némileg módosult, de nem szűnt meg! Az irodalom, a jó irodalom még ma is erjesztő, kovász, jótékony „botrányokat” okoz. (Példaként csak Zám Tibor hortobágyi riportját vagy Végh Antal penészeleki „esetét” idézzük) Nem kevesebbről van szó – kissé élesen fogalmazva –, mint arról, hogy közéletünket, közvéleményünket időről-időre fel kell „rázni”, hogy nyitott szemmel járjunk a világban, felelősen cselekedjünk, gondolkozzunk. Az, hogy a szabolcsi alma prizmákba rakva ki van téve az időjárás szeszélyeinek (Végh Antal: Mi újság az almafron-ton?), mert nem szállítják el időben, nincs elég hűtőház stb, nem csupán az illető tsz-ek, gazdaságok gondja. Az író maga nem intézkedhet, de azzal, hogy a nagy nyilvánosság előtt feltárja a gondokat, nehézségeket – mint egy katalizátor – meggyorsítja a pozitív folyamatokat. Az lenne az örvendetes, ha az írók, riporterek nem a nehézségekről írnának, de még örvendetesebb lenne, ha ezeket a nehézségeket a felelősök vennék észre és oldanák meg hamarabb. Ilyen típusú riportokra mindig szükség van, míg a felelős gondolkodás, tehát az, hogy mindenki a maga posztján a lehető legjobban dolgozik – nem lesz általános. Ehhez azonban idő, türelem és törhetetlen hit kell. Az is, hogy felnőtként szembe merjünk nézni a tényekkel. A 29 riport java erre figyelmeztet. A recenzens saját izlésére, élményeire hagyatkozva csak néhányat emelhet ki. Zám Tibor: Egy elnökválasztás történetében arra hívja fel a figyelmet, hogy a demokráciát, a jogokkal való életet, gyakorlást meg kell tanulnia a közösségnek, hogy néhány ügyeskedő ne élhessen vissza vele, ne játszassa ki a tagság gyakorlatlanságát, tájékozatlanságát. Mocsár Gábor (Falusi könyvtárak – Paraszti olvasók) írása igen keserűen panasolja fel, hogy a könyv még nem jut el azokhoz, akiknek írják. Csongrád megye néhány községében vizsgálta a könyvtárak helyzetét. Azt tapasztalhatta, hogy ahol a község előljárói maguk is olvastak, szívügyüknek tartották a kultúrát, a közművelődést – ott helyes pénzt is adtak a könyvtárak. Am – sajnálatosan – sok az ellenpélda is. Pedig ha azt akarjuk, hogy közgondolkodásunk, közvéleményünk előbbre lépjen valóban demokratikussá kell tenni a közművelődés **lehetőségeit** is. S ez nem is annyira pénz, mint inkább szemlélet kérdése. A témához kapcsolódik – más vonatkozásban – Berkovits György Házidivat c. riportja. Már a cím is jelzi, hogy olyan divatjelenségről van szó, ami mellett nem mehetünk el szó nélkül. A szűkölködés századai után most mintha a ház nagyságával, az eltúlzott – tehát funkciótlán – méretekké kárpótolná magát a gazdagodó falu. Nem érdemelne szót a téma, ha a falvakban rosszul tervezett és épített házak nem terhelnék meg fölöslegesen „építőipari kapacitásunkat” és valóban, lényegesen enyhí-

LŐRINC VITUS: ANYA GYERMEKEVEL (RÉSZLET)

tenék a lakásgondokat. De ez az ízlés-ficam arra mutat, hogy a „leszálló kultúra”, tehát a hajdani módosok pusztja (és rossz) utánzása, a precc „mutatás” nem jelent szemlélet és életforma változást is, az anyagi gyarapodást nem követi a kulturáltabb, gazdagabb élet igénylése is. Sok esetben nem.

A kötet egyik legjobb riportja (sok kritikus szerint is) Kereszty András: Integra dominó-ja. A riporter egy egyszeri, megismételhetetlen (esetünkben vasúti baleset, – amiről kívánnók is, hogy ne ismétlődjön meg!) történés kapcsán jut el mélyebb összefüggésekhez. Végül is az okozta negyvenhárom ember halálát, hogy – durván fogalmazva – nem a megfelelő ember kezelte a váltókat. A riporter nem menti fel, – ezt nem is teheti – de kinyomozza hogyan jutott el Szániel Ferenc oda, hogy nem volt ura a rábizott berendezésnek. Idős, fáradt emberről van szó, aki – 1800 Ft-os fizetéssel – több évtizedes becsületes munkával eltöltött szolgálat után már nem tudott lépést tartani a megnövekedett követelményekkel. Érezte, tudta ezt, de kötelességtudata, hűsége miatt nem hagyta ott posztját. Amikor könnyebb, más munkát keresett elutasították. „A vonatnak menni kell” – vérévé vált. Kis odafigyeléssel, ha a vonatokat irányító embert is nézik, elkerülhető a baleset. Erre figyelmeztet a riport, s ez a tanulság általánosítható is.

29 riport, 29 embert és problémalátást jelent. A valóság egy-egy szegletét, jelenségét mutatják fel. A kötet, a riportok haszna az, hogy eszméltetik, cselekvésre és gondolkodásra készítik az olvasót. Tehetnek-e többet? (Kossuth Kiadó, 1973)

Horpácsi Sándor

Vadhajtás

Jóleső érzéssel csukja be az olvasó Katkó István Vadhajtás című legújabb kötetét. Erzi, egy kitűnő – az író eddigi életművében talán legjelentősebb – mű végéhez érkezett. Pedig Katkó ebben a regényében – saját korábbi műveinek viszonyítva – sem hozott tárgyában és témájában különösebben újat, vagy mondanivalójában megdöbbentőt.

Miért hát e revelációszerű lelkesedés?

Mindenekelőtt azért, mert – úgy érezzük – az író ebben a műben a forma és a tartalom olyan harmóniáját teremtette meg, gondolatainak olyan kristálytiszta megfogalmazását adja, amellyel egyenértékűt nem igen találunk eddigi műveiben. S ezen túlmenően, sikerült egy nehéz, – konvencionálisan – kényes témát úgy ábrázolnia, olyan hitelesen és őszintén, annyira érdekfeszítően és izgalmasan, ahogyan a kortárs irodalomban még csak keveseknek sikerült.

Dicséretes ökonómiával építkezik, s lényegretörő, modern elbeszélő stílusban meséli el két ember – apa és fia – történetét egy hitet és emberséget próbára tevő, fájdalmas ellentmondásokkal terhes korban, amikor az egzisztenciális, sőt nem egy esetben a fizikai lehetlenné válás, – esetleg – megsemmisülés – Damoklész kardjaként kísértett az emberek feje fölött, az egyén számára sokszor érthetetlen módon, megfoghatatlanul.

A tulajdonképpen konfliktust jelentő cselekmény 1951-ben játszódik. Az öreg, kommunista kovácsot Budapest egyik külvárosában kilökték (vagy kiesett?) a vonatból. Szerencsére nem esett különösebb baja. De csak látszatra, mert az addig tevékeny, társadalmilag mobil ember megváltozott. Elvesztette kommunista harcosságát, aktivitását. Magába zárkózó, csendesesen beletörődő, béketűrő ember – amilyen soha életében sem volt – lett belőle. Önként „lépett ki” az időből, a történelemből; hagyta, hogy nélküle történjenek a dolgok.

Vajon miért? Ki lehetett a tettes? Kinek, kiknek állt, illetve állhatott érdekében – és miért –, hogy megpróbálják elnémítani?

Ezekre a rendkívül izgalmas kérdésekre keres választ az öreg kovács fia, miután az apa a tettes személyéről – bár ismeri –, megváltozásának kiváltó okáról semmit nem hajlandó elmondani. Félig tehát a krimiizgalma is benne van a regényben. Mégis sokkal több szimpla oknyomozásnál. Hiteles korrajz és lebilincselő pszichológiai vizsgálat és önvizsgálat egyszerre. Egy lélek megroppan, s következményeként egy másikban kinzón fellobog a lelkiismeret.

Az író ábrázolásmódjára a filmszerű megjelenítés jellemző. Mozaik-kockákból, jelenetekből építi fel a történetet. A mese, a cselekmény mégsem török dara-

bokra, mert az egyes részecskék egymásból építkeznek, gondolatilag kapcsolódnak egymáshoz. A kitűnő részletmegfigyelések egész sorával találkozunk a regényben. S ezek az apró, plasztikusan megrajzolt életdarabkák éreztetik meg az olvasóval a személyi kultusz első éveinek korát, annak teljes bonyolultságában, minden jóságával és hibájával együtt, történelmileg hitelesen, reálisan.

Ennek a szimpatikus, olvasmányosságot biztosító ábrázolásmódnak másik erénye az a mesteri virtuozitás, ahogyan Katkó a történés időrendjének merész felforgatásával a különböző egymás után elhelyezkedő idődarabokat egyidejűsítve évtizedeket fog össze. A főhős, a kovács fia, akinek szemével látjuk a történetet, több mint másfél évtizeddel az események után tekint vissza életének arra a sorsdöntő szakaszára, amikor az Ideológiai Akadémia hallgatója volt, s amikor a baleset történt. Az emlékezés, mint írói, ábrázolási módszer, az adott időintervallumon belül a gondolatok szabad asszociációjának korlátlan lehetőségét nyújtja, amellyel az író megfelelőképpen él is. A történet gondolatilag így érdekes és izgalmas igazán. Egy-egy szereplőivel később is találkozunk, s régi és jelenkori helyzetük különbözőségéből, soruk alakulásából a társadalom életében végbement változásokra következhünk. Katkó István könyve tehát ezért is jó: a munkáshatalmat nem metafizikusan ábrázolja, hanem történeti folyamatosságában, kialakulásában és megerősödésében.

Katkó nem szépít, nem célja a történelmi valóság lakkozása. Hiszi és vallja – amit egyik középponti figurája, az öreg kovács nem ért –, hogy jelenünket – és múltunkat is mindig az ellentmondásokkal együtt kell vállalnunk. Az öreg kovács politikai naivitás, az illúziók világában élt, s az ellentmondásokra hirtelen rádöbbenve, meghasonlik – önmagával és a politikai vezetéssel is –, visszavonul a közélettől, s a továbbiakban nem szolgálja azt a rendszert, amelyre addig a mindenét tette.

Hasonkorú társa, Rigó Jenő, az egyszerű munkásból lett gyárigazgató – akit a németek elöl a háborúban az öreg rejtegetett – a határozott, a céltudatosan cselekvő kommunista típusa. Mint vezető beosztású ember – érthető – nem mentes a kor téves eszméitől, a voluntarizmustól. Ügybuzgalmát, szenvedélyes harcosságát ezért érezzük néha túlzottnak, olykor már-már túlkapásnak, amely – például a szappan csökkentése miatt a munkások tervezett sztrájkja alkalmával – szembefordítja osztályosaival. Mégis – minden tévedése és túlzása ellenére – az általa járt utat fogadjuk el és tartjuk követendőnek, mert ez az építő cselekvés útja. Rigót kemény fából faragták, nem lehet egykönnyen elbánni vele. Kommunista hitét, cselekvő tenniakarását a kudarcok sem törlik le. Élete végéig megmarad politikailag, társadalmilag aktív, szocialista építésben élenjáró kommunistának.

Katkó nem a „gátlátalanul” csevegő írók fajtájából való. Nagyon ökonomikusan és tudatosan szerkeszti meg mondanivalóját. Szereplőiről általában – hosszú leírásokban – nem alkot külön véleményt. Szituációkban jellemzi őket, vagyis azzal: hogyan viselkednek egy-egy, sokszor kritikus helyzetben. Csiszár Andrásról például, a sokat próbált és átélt porcelángyári munkásról – aki az öreg kovácsot „kilökte” a vonatból – sem mond semmi írói véleményt. Mégis, hogy milyen embernek tartja, azt elárulja azzal, hogy – és hogyan – szembesíti „áldozatával” és annak fiával, ahogyan beszélgeti. Ez a közvetett jellemzés, minden leírásnál érzékletesebbé teszi ezt a – néha bizony logikátlanul – gondolkodó munkásembert. Az ábrázolás kitűnőségét dicséri, hogy – bár Csiszár csak villanásra tűnik fel a regény lapjain – alakja élő és hiteles, sorsa sok túlbuzgóságból, alaptalanul meghurcolt emberré.

A regény többi szereplője is egy-egy jellegzetes korabeli típust képvisel. Kitűnően jellemzett, egyénített figurák. Jelszerűen utalunk csak néhányra: a saját hasznát néző, karierista művezetőre, egykori munkástársaitól, a tömegektől elidegenedett pártközponti munkatársra, vagy az Ideológiai Intézet két – teljesen különböző karakterű – hallgatójára, a kevés politikai érzékkel megáldott, inkább a sportban feloldódó, nyírségi paraszt fiúra, Lencsés Mihályra és az okos, céltudatosan tanuló Trall Alfrédra, aki nagypolgári származása ellenére az egyik leghűségesebb és legőszintébb kommunista.

Legközelebbi és legszemélyesebb ismerősünk az öreg kovács fia, aki a történetet elmeséli. Vele – szemléletével és gondjaival – azonosulva, szinte valóságos résztvevőként éljük végig belső vívódásokkal, megpróbáltatásokkal és megújuló erőfeszítésekkel tarkított ifjúfelnőtt életét, a küzdelmes tanulóéveket. A történelmi és társadalmi szükségszerűség a főhőst olyan feladat vállalásra kényszeríti, amely pillanatnyilag terhes és megerőltető számára, de amelynek elvégzésére – képességeinél fogva – alkalmas. Tulajdonképpen e kényszerűség mozgatja a többi szereplő cselekedését is. S e kényszerűség nem egy esetben jogos történelmi és társadalmi alapjaitól elszakadva, egy félelmetes mechanizmus által kiépített és táplált nyomasztó lelki kényszerré válik.

„... Annyi év után a saját viselkedésemet szeretném megfejteni. Esküszöm, hogy nem kényszerített senki, s én mégis félttem. Mikor keletkezett bennem a bűntudat? Miből táplálkozott? Talán abból, hogy mindennap elhangzott: »Sorainkba furakodott az ellenség.«” – medítál egy helyütt a főhős, s ezzel egyszerre jellemmez kort, társadalmat, emberi magatartást.

Katkó István könyve eredeti, egyéni hangú írásmű, kitűnő olvasmány. Tárgyának megválasztásában, témájában, gondolati igényességében és színvonalas

formai, tartalmi megvalósításában szer-
vesen illeszkedik az írói életmű eddigi
realista ihletésű vonulatába. S úgy
érezzük – meggyőződésünk, nem alap-
talanul –, hogy pillanatnyilag ez a re-
gény annak koronája. (Szépirodalmi
Könyvkiadó, 1973.)

S. L.

VISSZHANG

Közös dolgaink

Nem ildomos éppen afféle „bennfen-
tesként” reagálni az idősebb, és főként
rangosabb laptársaink hasábjain a Pa-
lóc-földről „elejtett” dicsérő megjegy-
zésekre, véleményekre, hiszen ez jogosan
tűnhet hivalkodásnak. (Persze az érdemi
bírálatot is jobb csendben tudomásul
venni és az abba foglalt intelmeket
megfogadni.) Hogy ennek biztos tuda-
tában a Napjaink augusztusi számának
„Tallózás” rovatában -Horpácsi Sándor
tollából, „A mai magyar valóság képe
és ami hiányzik” címmel megjelent írást
mégsem hagyjuk visszhangtalanul, annak
kettős oka van.

Mindenekelőtt örömmel konstatáltuk,
hogy a számunkra az irodalmi sajtóorgá-
numok közül -a tájjellegű rokonság
kapcsán- a „legédesebb testvérnek” kí-
náló Napjaink ismét figyelemre méltat-
ta a tartalmi és formai célkitűzéseit
ben egyaránt megújított Palóc-föld tö-
rekvéseit. (Egy hónappal előtte ugyanis
Győri László közzönte a Napjainkban
a nógrádi folyóiratot. (E reflexiókat a
két lap között az elmúlt évek során hol
szorosabbra húzott, hol kilazulni s már-
már teljesen elszakadni látszó kötelék
újbból erősödése jeleinek is felfoghatjuk,
és mi szívesen fogjuk fel annak. A Pa-
lóc-föld szerkesztésbeli változásának irá-
nya a haladó hagyományok misszió-
szerű ápolása mellett a „kisbetűs” nap-
jaink valóságának vallatásával, ujság-
szerűbb, olvasmányosabb tipográfiájával
évi hatszori megjelenésével- ugyanis -
merjük remélni- arra az útra vezet, ame-
lyet elsősorban a Napjaink próbált elöt-
tünk simára taposni, többnyire sikerrel.

A némely területen való együtthalá-
dás, -amely jelenthet egymásutániságot,
illetve szerencsésebb esetben egymás-
mellettséget is- lehetőségének megpen-
dítése lett mondandónk serkentője. Egyet
kell értenünk a szerzőnek azzal -a té-
nyekkel igazolt- ítéletével, hogy a mun-
kásság, mint alapvető társadalmi osz-
tály szerepköréhez, jelentőségéhez mélt-
atlanul jelenik meg - ha egyáltalán meg-
jelenik, tisztelet a kivételnek a mai ma-
gyar szépirodalomban. (A Napjaink ál-
tal is patronált tokaji író-tábor éppen
ennek, az egyre nyugtalanítóbb jelen-
ségnek az okait volt hivatott felderíteni,
s e szándék mindenképp tiszteletremél-

tó, akkor is, ha a megvalósítás -mint
hírlik- még nem sikerült maradéktala-
nul.) Ugyancsak könnyen belátható an-
nak a felismerésnek az igazsága is, hogy
az irodalmi riport, a szociográfia nem
kevés eredményt produkált a munkásság
élet- és munkakörülményeinek, maga-
tartásának, gondolkodásmódjának, ér-
zelmi világának ábrázolása terén. Ez
persze nem jelenti azt, hogy e területen
nincs már tennivaló bármelyik folyóirat
háztáján. Mindkét területre -szépiro-
dalom és szociográfia- vonatkoztatva el
kell fogadnunk a cikkíró javaslatát -ami
mintegy megerősíti ebbéli hitünket- mi-
szerint: „...e tárgykorre való „profilí-
rozást” éppen a Napjainktól és a Palóc-
földről „váránk el”, hiszen Miskolcon,
Salgótarjánban „a téma az utcán he-
ver”. Ugyanakkor nem kis feladatunk ne-
künk sem, hogy e törekvésünk a pro-
vincializmus, a sematizmus veszélyétől
mentesen valósuljon meg.

Ugyancsak továbbgondolkodásra kell
hogy készítsen valamennyiünket -szer-
kesztőket, munkatársakat, régebbi és
ujjonnan toborzott olvasókat- az a meg-
jegyzés, amelyet a szerző a Valóság cik-
kei kapcsán tesz. „Félő azonban, hogy
ezek az igényes és magas színvonalú írá-
sok éppen azokhoz nem jutnak el, akik-
ről szólnak” - írja, mintegy önkéntelen
önvizsgálatra kényszerítve bennünket is
Vajon a megújult Palóc-föld négy szá-
mát -vagy csak egy-egy cikkét is- hány
munkás olvasta? Még csak megközelítő-
en pontos számadatnak sem vagyunk a
birtokában -ami önmagában is figyel-
meztető jele munkánk hiányosságainak-
mégis nyugodt lelkiismerettel kijelent-
hetjük: közel sem annyian, mint ami fel-
tétlen szükséges lenne s pláne nem an-
nyian, mint amennyit szerettünk volna.
A propaganda munka, a jóéltelmű ön-
reklám mindég kifejezetten gyenge pont-
ja volt a Palóc-földnek s a némi javulás
ellenére még mi is az. Az utóbbi időben
inkább visszajára fordult közmondás
alapján -míserint a jó bornak is kell
cégér- is jogos annak megállapítása,
hogy fokoznunk kell irodalomnépszerű-
sítő tevékenységünk színvonalát, a Pa-
lóc-föld olvasottsági szintjét általában
és főleg a munkások körében.

Többek között ezekre, a jó néhány fo-
lyóiratot érintő, de alapvetően mégis-
csak az ipari tájakhoz kötődő feladata-
inkra figyelmeztet a Napjaink idézett
cikke.

Cs. B.

Ki írta a Tragédia utolsó sorait?

A zárómondat problémája

Az ember tragédiája körül - a sokrétű
nagy műveket jellemzően - mindig sok
és sokféle vita folyt. Ezek egyik legré-
gebbike és legszívósabbika: ki írta az Úr
parancsaként hangzó zárósort: „Mondot-
tam ember: küzdj és bízva bízzál!”?

Már Mikszáth felröpentette, tréfás ka-
csaként, hogy nem Madách írta, hanem
egyik barátja, Bory István.

Arany János írta - vélte még komoly
irodalomtörténész is -, hogy a mű pesz-
szimizmusát enyhítse.

Ismét mások: Madách írta, de utólag
Arany János javaslatára.

Hasonló vélemény variánsait folytatni
lehetne.

Külön említést érdemel Mohácsi Jenő-
nek, a Tragédia mindmáig legjobb né-
met-fordítójának stilisztikai-verselési
meggondolásból eredő véleménye.

Madách főművének ez a kitűnő értéke
a Nyugat 1926. december 1-i számában
ezt írja: „... Vallom és hiszem, hogy Az
ember tragédiájának utolsó sora Madách
utólagos hozzátoldása; hiszem és vallom,
hogy a mű eredetileg Ádám kételkedésé-
vel fejeződött be: Csak az a vég! - csak
azt tudnám feledni! Ezt bizonyítani is tu-
dom. Az ember tragédiája első hat színe
rímesen végződik, rímpárok, bizonyára
Shakespeare és követői hatása alatt,
akik így gyakorolják a jelenetek kicsen-
dítését... Madách valószínűleg rímesen
akarta befejezni a Tragédiáját. Az utol-
só sor pedig rímtelenségével a levegőben
lóg. (Követni - feledni rímek számít.)
Madách később írta hozzá ezt a sort,
mely a mű konstrukciójával ellenkezik és
két rímes sor után rímtelen...”

A Tragédia zárómondata madáchi
szerzőségének ez a - meggyőződésünk
szerint - alaptalan vitatása konok ma-
kacssággal itt-ott ma is felbukkan.

Varga Imre, aki nagyszerű salgótarjá-
ni Madách-szobrot csak a Tragédia lé-
nyegértésének birtokában alkothatta
meg, a Palóc-föld 1973/2. számában ezt
írja: „... A lét kérdéseire Madách igazi
válasza nem az Arany Jánosi tolladékból,
az ember küzdj és bízva bízzálban szólal
meg (saját kiemelésem), hanem kitűnően
poentírozott kérdésfelvetések révén, az
élet sodró önisméltésében...”

A Tragédia zárómondata a szerzőség
irodalomtörténeti problémája mellett esz-
mei problémát is okozott.

Egyes vélemények szerint a Tragédia
utolsó mondata nem simul bele szerve-
sen és egyértelműen a mű mondanivaló-
jába, „kilóg” a szöveg egészéből. Hogy
megtöri a gondolatort, mesterkélten „oda-
ragasztás” érzetét kelti s legfeljebb némi
szerkeztelző szerepet szánhatott neki
a költő. Mintha Kárpáti Aurél a Színház-
ban megjelent alábbi mondata is erre
utalna: „... A kibékíthetetlennek hitt
tézis-antitézisének (a műnek) az égi szózat,
az utolsó mondat szintézise oldja fel...”
Csak ez volna a zárómondat szerepe?

Erdemes idéznünk Reményik Sándor,
erdélyi költő „Az utolsó mondat problé-
mája” című versének néhány mondatát:
„Ember küzdj és bízva bízzál!”

.....
Ki sugallta e mondatot Neked,
Csonkatornyod komor koloszusát
Aranytetővel ki tetőzte be?
.....